

Aynanın Tarihçesi Sembolik Anlamı ve İslam Sanatındaki Yeri

History Of Mirror, Symbolic Meaning And Its Place In Islamic Art

ÖZET

Aynalar, insanlık tarihi boyunca var olan önemli nesnelere dir. Ayna, eski çağlardan beri insanların hayatında özel bir yer edindiği, yansıtma işlevi atalarımızı büyülediğinden, farklı dönem, din ve milletlerin ideolojik-estetik görevini yerine getiren mistik bir araç olarak değer görmüştür. Eski Doğu'da aynalar, büyü güclere sahip kutsal nesnelere olarak görülmüştür. Ayrıca dünyayı ve benliğini veya aydınlanmış ruhu yansıttıkları için suyu sembolize etmiştir. Ancak aynı zamanda bazen kibir ve gösteriş sembolize etmiştir. Bir sembol ve gizem olarak ayna Türk İslam sanatında da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu çalışma ise aynanın sembolik varlığını ve bunun İslam sanatına nasıl yansıdığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Betimsel-analitik yöntemle yürütülen araştırmada Türk İslam sanatında ayna sembolünün hangi temalar ile İslam sanatında kullanıldığı sorusuna cevap aramaktadır. Literatür bulguları ve elektronik kaynakları toplama yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular ayna sembolünün İslam sanatına da yansıdığı bu yansımanın çanak çömlek motiflerinde, hat sanatında, halı motiflerinde, tezhiplerde ve özellikle İslam resim ve mimarisinde simetrik olarak gözlemlendiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sembol, Sembolizm, Ayna, Türk İslam Sanatı.

ABSTRACT

Mirrors are important objects that have existed throughout human history. Since ancient times, the mirror has been valued as a mystical tool that fulfills the ideological-aesthetic task of different periods, religions and nations, as it has taken a special place in people's lives and its reflection function fascinated our ancestors. In the ancient East, mirrors were seen as sacred objects with magical powers. It also symbolized water as they reflect the earth and self or enlightened spirit. However, it also sometimes symbolized arrogance and vanity. Mirror as a symbol and mystery has also been widely used in Turkish Islamic art. This study aims to reveal the symbolic existence of the mirror and how it is reflected in Islamic art. In the research conducted with the descriptive-analytical method, it seeks an answer to the question of which themes the mirror symbol is used in Turkish-Islamic art and in Islamic art. The findings obtained using the literature findings and the method of collecting electronic resources reveal that the mirror symbol is also reflected in Islamic art, and this reflection is observed symmetrically in pottery motifs, calligraphy, carpet motifs, illuminations and especially in Islamic painting and architecture.

Keywords: Symbol, Symbolism, Mirror, Turkish Islamic Art.

GİRİŞ

Ayna, eski çağlardan beri insanların hayatında özel bir yer edindiği, yansıtma işlevinin büyüleyiciliğinden, farklı dönem, din ve milletlerin ideolojik-estetik görevini yerine getiren mistik bir araç olarak değer görmüştür (Toirova, 2019). Ayna, ışığın yansımaları kullanarak bir nesnenin şeklini yansıtır. Geçmişte bronz veya bakırın rafine edilmesiyle aynalar yapılmış ancak sıradan insanlar için erişim aynalarına sahip olmak zor olduğundan, bu kişiler sudaki yansımalarına bakmak zorunda kalmışlardır (Kim, 2015). Modern toplumda, cam aynaların icadı sayesinde günlük hayatımızda aynalara kolayca erişebilir hale gelmiştir. İnsanoğlu aynadaki yansımasıyla yüzünü süslüyor, kıyafetlerini düzeltiyor ve bu kendini tanıma ve düzeltme sürecinde aynada insanoğlunun kendi yansımasıyla karşılaşmasını sağlamaktadır (Cho, 2006). Ancak ayna sadece benliğin yansıması olarak değil sanatsal ifadenin sembolü olarak da kullanılmaktadır. Ayna kendisine yüklenen bu sembolik anlamlar nedeniyle zengin bir tarih, kültür, mit ve edebiyat kaynağıdır (Sivri ve Angin, 2021).

Sembollerin insanlığın sosyal, politik, manevi hayatındaki yeri, büyük Çinli Filozof Konfüçyüs'ün "Dünyayı kanunlar ve sözler değil, semboller ve işaretler yönetir" sözünden hareketle tahlil edilmektedir. İnsanın en önemli özelliklerinden biri de simgeleştiren bir semboller varlığı olmasıdır. (Alkayış, 2020). Sembol, insanın karmaşık iç dünyasının dünya ile ilişkilerini tasvir etmesi açısından önemlidir. Sözcüğü mecazi anlamda kullanma sanatı olarak kabul edilen sembol, mecazi kullanım simgesi gibi özellikler betimleme ve anlatım gücünü güçlendirme aracı olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Toirova, 2019). Sembollerin bilimsel, felsefi, edebi, mitolojik ve sanatsal tiplere ayrıldığı bilinmektedir. Mitolojik ve sanatsal sembollerden bahsederken sanatsal ifadenin de sembol

Souadad Kandemir ¹

How to Cite This Article

Kandemir, S. (2023). "Aynanın Tarihçesi Sembolik Anlamı ve İslam Sanatındaki Yeri" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:114; pp:7841-7851. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.71048>

Arrival: 13 June 2023
Published: 31 August 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, ORCID: 0009-0007-8684-9150.

ve göstergelerden oluştuğunu bir kez daha hatırlatmak gerekir. Sanat eserlerinde kullanılan semboller, karakterlerine ve görevlerine göre farklılık göstermektedir. Çünkü insan, sahip olduğu sembolik sistem vasıtasıyla hem varlığını kuşatan semboller dünyasına hem de benliğine anlam vererek yaşamını sürdürür (Alkayış, 2018). Ayna da dünyayı ve benliği yansıttığı için sembolik bir anlam taşıyan simgelerden birisidir (Lee, 2018). Örneğin Özbek milli geleneklerine göre, yeni doğmuş bir bebeğin beşiğinin yastığının altına bıçak, ayna ve biber konulması, aynanın kötü ruhların zararlarından sihirli bir şekilde korunma fikriyle bağlantılıdır (Sarimsoqov, 1984). Japonlar, ilk kez aynaya bakan bir insanın ruhunun aynada aktarıldığına şiddetle inanmaktadır (Toirova, 2019).

Ayrıca ayna, sadakat, ışık ve neşe vermenin büyülü bir aracı olarak da kabul edilir. Rayevskiy (1977), Hintliler, Tacikler ve İranlılar gibi milletlerin gelin ve damatlarının birlikte aynaya bakma geleneği olduğu bilgisini vermektedir (Raevskiy, 1977). Bu gelenek, mutlu bir hayat sürme, uzun süre birlikte yaşama, hayırlı evlatlara sahip olma ve birbirlerine karşı sıcak duygular besleme arzusuyla bağlantılıdır. Doğu edebiyatında çok yaygın olan bir aynaya bakarak gelecek olaylardan haberdar olma motifi defalarca tekrarlanmış, müstakil sabit destan motifi şeklini almış ve yazılı edebiyata nüfuz ederek sağlamlaşmıştır (Toirova, 2019).

Doğu ve Batı toplumlarında genel bir simgesel anlamı olan ayna, insan yaşamı ile öteki dünyayı birbirine bağlayan kozmogoni bir nesne olarak görülmüştür. Orta çağlarda ayna bir yandan lüks yaşamın, gösterişin, diğer yandan delirmenin ve derin düşünmenin, mertebeyi bulmanın ve hakikatin simgesi olmanın bir sembolü olarak görülmüştür. Ayna bu anlamda göze benzetilmiştir (Toirova, 2019). Alman, Fransız ve İtalyan toplumlarında ayna folklorda yansımaları bulmuştur. Bu toplumlarda tabiat ilahi iradenin aynası olarak tasvir edilmiştir. İnsanların dini tasavvurlarında bir ayna, geleceği anlatma ve gelecek olaylar hakkında uyarı görevini yerine getirmiştir (Rasulova, 2012).

Görüldüğü gibi çok eski çağlardan beri insanların hayatında özel bir yeri olan ayna, farklı dönemlerin, dinlerin ve halkların ideolojik ve estetik görevini yerine getiren mistik bir sembol olarak değer görmüştür. Aynanın ideolojik ve estetik görevi İslam sanatına da yansımıştır. Bu yansımaya çanak çömlek motiflerinde, hat sanatında, halı motiflerinde, tezhiplerde ve özellikle İslam resim ve mimarisinde simetrik olarak gözlemlenebilir. Bu akım, İslam mimarisinin ayna işlerinde bir model olarak var olmuştur ve bir süsleme yönü olarak, çeşitli şeyleri çeşitli imgelerle göstermek için aynanın mistik özelliğini kullanılmıştır (Alibabaei, 2021). Dolayısıyla bir sembol ve gizem olarak ayna, Türk İslam sanatında da yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı padişahlarının aynalarının arkasında ahşap, fildişi, demir, gümüş, sedef, altın gibi pek çok malzeme ile; Oyma, kakma, oyma, kabartma, kalem gibi çeşitli tekniklerle bezenmiş, birbirinden güzel ve çok değerli eserler ortaya koymuşlardır. Sanatsal olarak işlenmiş, zengin bir şekilde dekore edilmiş aynalar, sahibinin gücünü ve zenginliğini göstermekle kalmıyor, aynı zamanda prestijini de artırıyordu. Bu nedenle Osmanlı padişahları daha çok altın, gümüş, yeşim, demir ve bronzdan yapılmış ayaklar üzerinde süslü aynalar kullanmışlardır. Bu çalışma aynanın sembolik varlığını ve İslam sanatındaki yansımaları Betimsel-analitik yöntemle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Daha önce literatürde böyle bir araştırmaya rastlanmadığından bu araştırma aynanın tasavvufi teması ve Türk İslam sanatındaki yansımaları açısından önemli görülmektedir.

AYNA KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Ayna Kavramı

Sözlükte ayna, üzerine düşen ışığı ve şekilleri yansıtan parlak bir cisim olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1996). Türk Dil Kurumu'nda ayna, cilalı ve sırlı cam, oküler, ışığı yansıtan ve varlıkların görüntüsünü veren mirat olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bu kelime Farsça "âyine" sözcüğünden gelmektedir. İlk olarak cilalı demirden yapıldığı için demir anlamına gelen "âyen" kelimesinden hareketle ayna olarak adlandırılmıştır (Şükün, 1984). Ayna önlerindeki nesnelere şekil ve renkleriyle yansıtan, arka yüzünde ince bir cıva tabakası bulunan çok düz (bulaşmış) cam levhalardır (Arseven, 1958).

Ayna, görüntüyü yansıtan bir nesnedir. Bir aynadan yansıyan ışık, göz merceğinden veya bir kameradan odaklandığında, önündeki her şeyin görüntüsünü göstermektedir. Aynalar, görüntünün yönünü, ışığın üzerinde parladığı eşit ancak zıt bir açıyla tersine çevirmektedir. İnsanlar aynaya baktıklarında camın arkasında kendi görüntülerini görürler. Bu görüntü, parlak yüzeye karşılaşılan ve geri dönen veya yansıyan ışık ışınlarının bir "ayna görüntüsü" sağlanmasından kaynaklanmaktadır (Lucas, 2014). Bu durum izleyicinin kendisini veya arkasındaki nesnelere, hatta kendilerinden belirli bir açıda olan ancak görüş alanlarının dışında, örneğin bir köşedeki nesnelere görmesine olanak tanımaktadır. Suyun yüzeyi gibi doğal aynalar tarih öncesi çağlardan beri var olmuştur, ancak insanlar binlerce yıldır taş, metal ve cam gibi çeşitli malzemelerden aynalar üretmektedir. Modern aynalarda gümüş gibi metaller veya alüminyum, doğal olarak pürüzsüz ve çok sert yüzeyi nedeniyle cam üzerine ince bir kaplama olarak uygulanan yüksek yansıtıcılıkları nedeniyle sıklıkla kullanılmıştır. Bu madeni aynaların en temel özelliği pas tutması ve çeşitli yöntemlerle bu pasın temizlenebilmesidir (Çetindağ, 2011). Görüldüğü gibi modern kullanımda

bir aynanın hammaddesi ya metal ya da camdır. Madenler camın icadından yaklaşık iki bin yıl önce keşfedildiğinden; İnsanlar demir, gümüş, çelik, bronz ve altından yapılmış metal aynaları cam aynalara tercih etmişlerdir (Yıldızlar, 2018).

Aynanın Tarihi

Aynalar, insanoğlunun kadim tarihi boyunca eşlik ettiği en önemli nesnelere birisidir. Dolayısıyla sıradan bir nesnenin aksine aynanın da derin bir tarihi geçmişi vardır (Sivri ve Angın, 2021). Aynanın tarihsel serüvenine bakıldığında su, ayna kadar net olmasa da ayna yapma fikri ve aynanın karşısındaki insanlara görüntüyü yansıtması nedeniyle oldukça önemlidir. Durgun su yüzeyleri, insanın karşılaştığı ilk yansıtıcı yüzeylerden biridir ve bu özelliğinden dolayı birçok efsanede yer alır. Su, ayna tarihinde önemli bir yer tutar. Çok eski zamanlara bakıldığında aynanın ilk örneğinin su olduğu görülür (İşler, 2004). Suyun hareketsiz yüzeyinden yansıyan görüntüler ilk adamın dikkatini çekmiş ve merakını uyandırmıştır. İnsanın ilk yapay aynayı ne zaman yaptığını tam olarak saptamak zor olsa da insanların başlangıçta, muhtemelen su kütlelerinin içine baktığı ve sonra durgun su ile diğer düz yansıtıcı nesnelere arasında mantıklı bir ilişki kurduğu öne sürülmektedir (Pendergrast, 2003).

İnsanoğlu aynaları eliyle tutulabilir bir nesne olarak kullanmadan önce su yüzeylerini, ağaç gövdelerinin ve parlak taşların görüntü yansıtma özelliklerini kullanmış ve bu durum aynanın tarihinin başlangıcını sağladığı öne sürülmüştür (Sivri ve Angın, 2021). Nitekim ayna görevini yerine getiren bu durgun su yüzeyleri, ağaç gövdeleri ve parlak taşların görüntü yansıtma özelliği insanoğlunun dikkatini çekerek onu benzer araçlar geliştirmeye yönlendirmiştir (Yıldırım, 2021). Bu başlangıçtan sonra ilk insan yapımı aynaların tarihi milattan sonraya 7 bin yıllarına kadar uzanmaktadır. Gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda insanlığın kullandığı ilk aynanın Çatalhöyük'te bulunan parlak bir obdisyen ayna olduğu görülmüştür. Ayna yapımında obdisyen dışında kullanılan bir başka malzeme de selenit levhalarıdır. Milattan önce 4.500'lü yıllara tarihlenen bu levha kalıntıları Mısır'da bulunmuştur. Bu kalıntılar, aynanın çerçevesine ait alçı ve arduvaz levhalarıdır (Enoch 2006).

Bu dönemde Babil aynaları taşıdığı sembolik anlam açısından dönemin önemli özelliklerini taşımaktadır. Örneğin Kraliçe Nakija'nın aynalı Babil steli önemli örnekler arasındadır (Resim 1).

Resim 1: Kraliçe Nakija'nın Aynalı Babil Steli²

Arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılan Babil stelinde kraliçe elinde bir ayna ile tasvir edilmektedir. Önceleri bıçak olarak tasvir edilen nesnenin daha sonra Kraliçe'nin gücünü simgeleyen bir ayna olduğu düşünülmüştür. Kraliçe Nakija'nın steline ek olarak, Tanrıça Kubaba'nın Aynası olarak adlandırılan ayna da bu dönemin en bilinen ikinci sanat aynasıdır (Resim 2).

² <https://artmirrorsart.wordpress.com/2019/01/24/more-on-mirrors-things-of-babylon/>, (Erişim Tarihi:12.05.2023)

Resim 2: Tanrıça Kubaba'nın Aynası³

Tanrıça Kubaba'nın Aynası olarak adlandırılan ayna 'sihir'in simgesi olarak tanımlanmaktadır. Araştırmalar Babil aynalarının oynayabileceği ikili bir rolden bahsetmektedir. Buna göre bu aynaların sadece kozmetik araçlar olarak değil kutsal, dini eserler olarak kullanılabilirliğini göstermektedir. Mısır'da yapılan kazılarda elde edilen aynalara ait bu kalıntılar Mısır'da o dönemde insanların kendilerini daha iyi görmek için aynaları duvara çerçevelediklerini ve astıklarını göstermektedir. Tarihsel açıdan insanların duvara asmak üzere delinmiş bir ayna kullandıklarının tespit edilmesi oldukça anlamlıdır. Çünkü o dönemde diğer uygarlıklar genellikle el aynası adı verilen daha küçük boyutlu aynaları kullanmaktadırlar (Sivri ve Angın, 2021).

Madenlerin keşfi ve maden sanatında yaşanan gelişmeyle birlikte altın, gümüş, bakır ve bronz gibi madenlerden aynalar yapılmaya başlanmıştır (Yıldırım, 2021). Türklerde ayna kullanımının tarihi de maden dönemine uzanmaktadır. Orta Asya'dan günümüze ulaşan ilk aynaların demir, çelik ve bronzdan yapıldığı görülmektedir (Çetindağ, 2011). Bu metal aynalar genellikle mezar höyüklerinde bulunur. Bunun nedeni Türklerin ölüleri değerli eşyalarıyla birlikte gömme geleneğidir. Benzer şekilde Göktürk ve Hong höyüklerinde bulunan Çin kumaşları ve Çin aynaları ile Türklerin Çin kültüründen etkilendiği görülmektedir (Yıldızlar, 2018). İslami dönem aynaları arasında özellikle bronz metalden yapılmış kulplu veya halkalı yıldız figürleri ve efsanevi hayvan motifleri ile süslenmiş Selçuklu aynaları ilgi görmüş ve müzelerde teşhirlerde yerini almıştır (Sinemoğlu, 1991).

ĐİN VE MİTOLOJİDE AYNANIN SEMBOLİK ANLAMI

Tarihsel süreç içerisinde lügat anlamının yanı sıra insanlar aynaya birçok sembolik anlamlar yüklemişler ve bu sembolik yönü onu gündelik kullanım nesnesinden çok daha ileri bir boyuta taşımıştır (Şengünalp, 2021). İnsanlık, aynaların ruhani yönleri ve yansıttıkları dünyalardan etkilenmiştir. Bu etkilenmenin bir sonucu olarak tarih boyunca sayısız farklı kültür tarafından aynalara haddinden fazla sayıda mit ve efsane iliştilmiştir. Aynaların mitlerle ve metafizik alemle ilişkilendirilmesi geleneği farklı kültürlerde ve medeniyetlerde söz konusu olmaktadır. Bu gelenek arkeolojik buluntularda eski metinlerde ve mitolojide belirgindir. Aynalara atfedilen bu sembolik anlam Sümer, Mısır, Yunan ve Roma toplumlarında farklılıklar göstermektedir (Çetindağ 2011). Bunları örneklerle açıklamak Tarihsel süreçte aynanın öneminin anlaşılması bakımından önemlidir.

Bazı Dinlerde Ayna

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana ayna, cin-şeytanların ve metafizik güçlerle donatılmış gizemli âlemin derin anlamlar yüklediği her medeniyetin nesnesi olmuştur. Sırlarla dolu bu dünyada, insanların dini görüş ve ibadetlerine yönelik abartılı yaklaşımları, kuşkusuz "ayna" kavramıyla şekillenmiştir (Yıldızlar, 2018). Aynanın en temel yönü görünendir. Parlak bir araç olan ayna, her bireyin yüzünü ve görünüşünü kendisine gösterir, ışığı yansıtır ve kendi başına hiç ışık olmadan yanar. Bu iki önemli özellik, aynanın ilahi sıfatları yansıtabilecek noktaya kadar insan ruhu ve bilinçaltı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasına neden olmuştur (Alibabaei, 2021).

Ayna, birçok toplumun dini törenlerde yanında bulundurduğu ve önemseydiği bir obje olarak tarihi kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Eski Mısır'da kadınlar güneşin sembolü olarak bir ayna takarlar ve onu tanrılarına hediye olarak sunarlardı. Benzer bir durum, dini törenlerde şamanların gayb ile iletişim kurması ve onlardan haber almak için bir ayna kullanmasıdır (Çetindağ 2011). Bazı Yahudi dini uygulamalarında da aynayla ilgili yasaklar ve yaptırımlar vardır. Bunlardan ilki Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve dinlendiği yedinci gün olan Cumartesi'nin özelliğidir. Talmud, bugünün önemini unutturacak eylemleri yasaklamıştır. Örneğin, el aynasıyla saç

³ <https://artmirrorsart.wordpress.com/2014/11/29/mirrors-discs-things-and-not-just-of-ancient-egypt/>, (Erişim Tarihi:12.0.2023)

kesme yasağı bunlardan biridir. Bu inanışa göre aynayı bırakıp makas getirmek için bile bu mübarek günü unutabiliyor insan. İkinci durum, Yahudi yas geleneğinde ortaya çıkar. Yahudilere göre; Cenazenin defninden sonra otuz günlük yas başlar. Cenazenin evindeki ayna kapatılmalı veya ters çevrilmelidir. Ölü evinde aynada dua okurken kendi yansımamı gören bir kişi için bu hem ölüye hem de Allah'a saygısızlık olarak kabul edilir (Sümer, 2017). Cenaze evinde aynanın kapatılması uygulaması ayna kehaneti ile de açıklanmaktadır. Çünkü ruhun bu aynalara hapsolabileceğine ve dünyadan asla kaçamayacağına inanılır. Bu düşünceye göre aynalar, rüyalar gibi, ışıltısıyla görünmeyeni ortaya çıkaran büyümlü nesnelere kabul edilmektedir. Ayna kehanet yöntemi olarak bilinen bu yöntem İran'da ortaya çıkmıştır. Buradan Avrupa kıtasına yayılan bu yöntemde bir insanın ne kadar yaşayacağı sorusu sıklıkla gündeme gelmektedir. Bu yöntem, Orta Asya'nın şamanik uygulamalarında da bulunur. Aynaların büyümlü güçlere sahip olduğu inancı, bu parlak yüzeylere yansıyan görüntülerin aslında insanın ruh ikizi olduğu inancına dayanmaktadır. Bu ruh ikizi, kadim insanlar tarafından ruh kavramını açıklarken sıklıkla vurgulanan bir örnektir (Bonnet, 2005).

Hem bazı dinlerde hem de mitolojik altyapıda “sihirli aynaların” varlığına dair fikirler vardır. Aynalar uzun zamandır sihirli ayınlar ve ritüellerle ilişkilendirilmiştir. Bu, Antik Yunan zamanları kadar eskilere dayanmaktadır. Büyüde aynaların en önde gelen kullanımlarından biri falcılık ve geleceği tahmin etme sanatı olan kehanet içindir. Antik Yunan zamanlarında bu, katoptromansi veya enoptromansi olarak biliniyordu ve sanatı uygulayan cadı veya sihirbazı, alt kenarı suyun yüzeyine değene kadar bir ipe ayna sarkıtmakla ilgiliydi. Sonra aynanın yarattığı yansımalar kütlesine ve birbirini yansıtan suya bakılarak gelecek anlatılabildi. Budizm ve Şamanizm'e göre sihirli de aynalar, geçmiş olayların nedenlerini gösteren, gerçeği belirlemenin bir nevi aracıdır (Çetindağ 2011). Taoizm inancında sihirli ayna, kötü etkilere karşı paratoner görevi görür, bu nedenle evlerin girişlerine korunmak için aynalar asılır. Efsaneye göre, Ferisiler arasında Pythagoras'a ait sihirli bir aynası vardır ve geleceği okumak için bu ayna kullanılırdı. Ayrıca ölü ya da doğmamış ruhlarla temasa geçmek için de bu ayna kullanılırdı (Çetindağ 2011). Budizme göre insan, ahirette 49 gün boyunca yargılanmakta ve bu yargılama sırasında yaşamı boyunca yaptığı iyilik ve kötülükleri yansıtan yedi ayna ile karşılaşmaktadır (Kwak, 2003). Yeraltı Dünyasının Kralı ise bu aynalardan bakarak günahkarları cehenneme götürürken, erdemli olanları reenkarne eder (Lee, 2018).

Aynanın ruh çerçevesindeki anlamı, Asya'nın birçok ilkel kabilesinde de görülmektedir. Örneğin, Güneydoğu Asya'da yaşayan Burmalıların geleneğine göre, bir anne ölüp çocuğunu terk ettiğinde, o çocuğun ruhu da annesinin ruhunu izler. Çocuğun ruhu iade edilmezse çocuk ölür. Bebeğin ruhunu geri verecek olan bilge bir kadın bulunur ve bu bilge, ölmüş annesinin yanına bir ayna koyar. Aynanın üzerine de kabarık ve hafif bir kumaş bırakır. Öfkeli bir yüze sahip bilge bir kadın daha sonra bebeğin ruhunu yanına alması için annenin ruhuna yalvarır. Bu sırada bilge kadın aynanın üzerindeki kumaş parçasının kaydığını görünce, onu alır ve bebeğin göğsüne bırakır. Böylece çocuğun ölmesi engellenir. Bu tören kimi zaman eşler ayrılırken, kimi zaman da iki çocuktan biri öldüğünde gerçekleştirilir (Frazer, 2004). Ayna burada ruhun ölen kişilerle birlikte gitmesini engelleme rolünde sembolleştirilir. Aynanın bu rolü, onun sadece mitlerde değil, ilkel insanlar arasında da bir kurtarıcı olarak ön plana çıktığını göstermektedir (Sümer, 2017).

İslam da ayna temasının kullanıldığı dinlerden birisidir. Bu bağlamda İslam'ın ikinci kaynağı olarak kabul edilen hadisler aynayı hem tavsiye edilen bir konu hem de bir kıyas aracı olarak kullanır (Sümer, 2017). Ebû Dâvûd'dan nakledilen “Mümin, müminin aynasıdır.” Hadisinde kullanılan ayna ifadesi Müslümanların birbirlerinin iyi ya da kötü yanlarını yansıttığını ifade etmek için kullanılır. İslamiyet'in yaşadığı Müslüman toplumlarında ayna aynı zamanda insanın güzelliğini gösteren ve kendisini seyretmesini sağlayan bir eşya olarak görülmektedir. Bu estetik ve işlevsellikten dolayı ayna İslam kültürünün egemen olduğu toplumlarda çeşitli inanışlara konu olmuştur. Anadolu'da böyle bir geleneğin ürünü, ölünün burnuna veya ağzına ayna yaklaştırılması ve hayatta olup olmadığının anlaşılmasıdır. Buna göre ayna buğulandığında kişinin yaşadığı anlaşılır (Pala, 2016).

Batı Mitolojisinde Ayna

Doğaüstü varlıkları ve simgesel olayları anlatan belirli bir insan topluluğunun tanıklığını ifade eden mitler kültürel olarak değişiklik göstermektedir (Çelebi ve Gültekin, 2020). Farklı kültürlerde mitlere konu olan ayna, her kültürde farklı bir anlam taşımaktadır. Yunan mitolojisinde ayna sembolizmi açısından vurgulanan mitolojik kahramanlardan birisi de Narkissos'tur. Bu efsaneye göre Narkissos'un uzun yaşaması için kendisini hiç görmemesi gerekir. On altı yaşında o kadar çekici ve güzel olur ki onu gören herkes ona aşık olur. Fakat Narkissos bu durumu hiç umursamaz. Fakat Ekho adından bir peri bir gün Narkissos'u görür ve aşık olur. Ancak Narkissos Ekho'nun bu aşkına karşılık veremez. Echo'nun Narcissus'a yaptığı çağrı, ona geri döner. Ekho aşkına karşılık alamadığı için üzüntüden zamanla zayıflar. Bir gün avlanmaya giden Narkissos yorulunca temiz, sessiz ve güzel bir pınarın yanında oturur. Sıcaktan bitkin düşen Narkissos, su içmek için pınara doğru eğilir, orada kendi yansımamı görür ve yansımamına âşık olur. Günlerce pınarın başında durup kendini seyrederek. Narkissos'un günden güne eridiğini uzaktan gören Ekho, bu duruma çok üzülür. Efsaneye göre, kehanet gerçekleşir ve Narkissos kendini suda gördüğü

için ölür. Böyle bir durumu gören periler, Narkissos'a acıyarak onun bedenini yakmak için odun toplamaya koyulurlar. Ancak geri döndüklerinde Narkissos'un bedeni yerine bir çiçek bulurlar. Vücudu, bugün Nargis olarak bilinen bir çiçeğe dönüşmüştür (Erhat, 1996). Bu mitolojide su ayna görevi görmüş ve Narcissus'un kendisini görmesini sağlamıştır. Ancak suyun ayna görüntüsü Narcissus'un hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Ayna her ne kadar estetik olarak hoş olsa da içinde ölümcül bir durum barındırmıştır. Aynanın bu paradoksal etkisi Yunan mitolojisinde ikiliği ile önemli bir olgu olarak kendine yer bulmuştur (Sümer, 2017). Güzelliği ile tanınan bir genç olan Narkissos, sudaki yansımaya aşık olmuş ve yansımaya yaklaşma çabası içinde boğulmuştur. Diğer bir deyişle Narkissos, suya yansıyanın kendisi olduğunu fark edemediği için suda boğulmuştur. Bu mitosta su, bilinçaltını temsil eder ve suya düşmek kişinin bilinçdışı unsurlarının farkında olması gerektiğini ifade eder. Kişinin bilinçdışı unsurlarının farkındalığı, bireyselleşme için gerekli bir süreçtir. Adını Narcissus'tan alan narsisizm ise aşırı kendini sevmeye ve sarhoş olma sonucunda sosyal uyumsuzluğa neden olur (Kwon, 2014). Narsisistik hastalar, gerçek benliklerine asla ulaşamayacakları için kendilerini yabancı olarak gördükleri “kendine yabancılaşır” (Bärbel, 1991). Yukarıdan bakıldığında ayna, batı mitolojisinde çeşitli sembolizmleri içinde barındırır.

Doğu Mitolojisinde Ayna

Ayna hem doğu toplumları hem de batı toplumları için değerli bir araçtır. Gılgamış Destanı'nın iki farklı tabletinde de aynı adı geçmektedir (Akdoğan 2012). Gılgamış Destanı'nda ayna, Sümerlerin kurtarıcılık özelliğiyle ön plana çıkan bir motiftir. Buna göre Gılgamış ölümsüzlük iksirini aramaya gittiğinde Denizci Urşanabi ile karşılaşır. Yanlış yolda olduğunu söyleyen Urşanabi, Gılgamış'tan ormana dönmesini, orada yüz yirmi kürek yontmasını, göğüs şeklinde bir ayna yapıp kendisine iade etmesini ister. Sonra Gılgamış ormana gider ve Urşanabi'nin dediği gibi bir ayna yapar ve ona verir. Böylece ikisi dalgalı sularla savaşmak için gemideki bu aynayı kullanırlar. Gemide kullanılan bu kürekler meme şeklinde aynalar olarak tasvir edilmiştir. Bunlar güçlü kürekler olduğu için gemiyi yönlendirmiştir. Bu nedenle Sümer mitolojisinde ayna, Gılgamış'ın doğru yola girmesinde önemli rol oynayan bir araç olarak tasvir edilmiştir (Sümer, 2017).

Yunan mitolojisinde paradoksu, estetiği ve yüceliği ifade eden ayna, eski Mısır'da sonsuzluk sembollerinden biridir. Mısır kültüründe ayna, mumyalama sistemi ile aynı işleve sahiptir ve sonsuz yaşamı vurgular. Eski Mısır'da, birçok Mısır tanrısının sahip olduğu Ankh adında bir işaret vardır. Yaşam anlamına gelen Ankh, gücü ve korumayı ifade eder. Bu işaretin somutlaştırıldığı nesne bir aynadır. El aynası anlamına gelen Ankh, sonsuzluğu vurgular. Mısır'daki aynaların şekli genellikle yuvarlaktır. Bu nitelik döngüsel zamanı, yani ölümsüzlüğü ifade eder. Milattan Önce 1300'de hüküm süren Mısır firavunu Tutankamon'un mezarında bir el aynası bulunmaktadır. Bu, eski Mısır'da aynanın sonsuzluğu vurguladığının önemli bir göstergesidir (Remler, 2006). Mısır'da ayna sadece ölümsüzlüğü ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda güzelliği yansıtan bir araç olarak sembolleştirilir. İnsanlar günlük yaşamda ayna ile iç içe yaşarlar. Bu bağlamda eski Mısır'ın eski tanrıçalarından biri olan Hathor ayna ile özdeşleştirilmiştir (Remler, 2006). Ayrıca ayna, eski Mısır mezarlarında bulunabilen önemli eşyalardan biri olarak kabul edilir. Efsaneye göre toprağa sızan güneş ışınları mezara gider ve oradaki aynaya yansır. Bu da Mısırlılar için hem bu dünyada hem de ahirete yolculukta aynanın değerli bir sembol olduğunu gösterir (Schimmel, 1995).

Kore'nin Dangun mitolojisine göre, göklerin hükümdarı Hwanin, oğlu Hwanung'u insanlara hükmetmesi için dünyaya gönderdiğinde, Hwanung'a soy kanıtı için bazı nesnelere vermiştir. Üç Krallığın Hatıralarına göre, bunlar bronz bir hançer, bir bronz ayna ve bir bronz çandır. Efsaneye göre o zamanlar ayna, kendini yansıtan bir nesne değil, yönetici sınıfın otoritesinin bir simgesidir. Aynı zamanda, doğa ile iletişim kurmak için büyülü yeteneğin bir simgesi ve şamanistik uygulamalarda tanrılarla iletişim kurmak için kullanılan bir araçtır. Dini törenlerde kullanılan aynanın, yuvarlak şekli gökyüzünü veya güneşi simgelediği gibi, tanrıların alçalacağı yeri de simgelemektedir. Yüksek rahipler, gökyüzünü ve güneş ışığını yansıtmak için boyunlarına bronz bir ayna takmış ve bunu otoritelerini yaymak ve kendilerini tanrılarla bağlantı kurmak için bir araç olarak kullanmıştır. Her şeye tepeden bakan güneş, tanrıları ve onların güçlerini sembolize etmektedir (Cooper, 1978). Güneş ışığını ayna ile yansıtmak, rahibin kalbini güneş kadar parlak bir şekilde aydınlatması ve her şeyin üzerine parlaması anlamına gelmektedir. Buna aynı zamanda gönül nurlandırmak da denilmektedir. Gönül nurlandırmak, kişinin kendi iç dünyasına girmesi, içindeki ışıkla karanlığı bütünleştirilmesi ve tanrılara doğru ilerlemesi demektir. Tanrılara doğru ilerlemek, kişinin içindeki çirkinliği ve karanlık yönlerini tanıması ve bütünleştirilmesi süreci olduğu için cesaret gerektirir (Lee, 2018).

Ayna, Japon mitolojisinde de karşımıza çıkmaktadır. Efsaneye göre güneş tanrıçası Amaterasu Okami, ilk yaratılan topraklardan biri olan Onogoro Adası'nın yaratıcısı İzanagi'nin sol gözünden doğmuştur. Gökyüzü krallığı Takamanohara'ya hükmetmiştir. Daha sonra küçük kardeşi tarafından taciz edilmiştir. Bu yüzden bir mağaraya saklanmıştır. Diğer tanrılar onu saklandığı yerden çıkarmak için bir ayna yaratmıştır. Aynadaki yansımaları merak eden Amaterasu mağaradan çıkmıştır. Bu mitos aynı zamanda Amaterasu Okami'nin olgun bir kadın olduğu bir inisiyasyon süreci olarak da yorumlanır (Atsuhiko ve Noriko, 1996/2005). Amaterasu'nun bir mağarada

saklanması, onun bireyselleşmesi için önemli bir süreçtir. Kendisi ve egosu ile özdeşleştiği erken aşamaya geri dönerek sembolik bir ölüm yaşamıştır. Efsaneye göre Amaterasu, yansımadaki olgun kadını tanımadı ve daha yakından bakmak için mağaradan çıktı ve aydınlandı. Amaterasu yeni görünüşünden etkilenmeseydi ve mağarada kalsaydı, korkudan mağarayı asla terk edemezdi. Günlük hayatımızda da bilinçli olarak aynalara bakmazsak kendimizi tanıyamayız. Bu aynı zamanda gölgelerimiz ve kişiliklerimiz için de geçerlidir. Onlara merakla bakmadan onları tanıyamayız ve sadece statükoyu sürdürürüz. Efsaneye göre ayna, Japonya'nın diğer "İmparatorluk Kıyafetleri" -kılıç ve mücevher- ile birlikte toprakları yönetmek için inen ve bir hazine haline gelen Amaterasu'nun torunu Hono Ninigi'ye geçmiştir. Japon imparatorluk ailesinin kraliyet otoritesini simgelemektedir. Bu anlamda ayna kutsallığı da simgelemektedir (Lee, 2018). Bu yönüyle Dangun mitolojisindeki yukarıda bahsedilen bronz aynaya benzemektedir. Dolayısıyla ayna, Doğu mitolojisinde otorite ve hükümdarın sembolüdür.

Kültürde ve Edebiyatta Ayna

Aynalar, edebiyatta nesnelere yansıtan bir şey olarak, farklı bir dünyaya açılan bir kapı olarak, kendini yansıtmaya aracı olarak ve daha pek çok amaçlarla kullanılmıştır. Ayna gerçeği aksettiren bir nesnedir. Ancak aynanın yansıttığı görüntü gerçek olmayan hayali bir görüntüden ibarettir. Bu nedenle edebiyatta aynaya hem gerçek hem de mecaz olmak üzere iki farklı anlam yüklenmektedir. Bunun yanında aynaya atfedilen parlaklığı, cilası ve iki yüzünün olması gibi özellikleri şiirde aşkla ilişkilendirilmektedir. Örneğin aynanın parlaklığı ve pürüzsüzlüğü sevgilinin yüzünün aynası içinde geçerli olmaktadır (Çetindağ, 2011). Aynanın insanlar tarafından daha çok bir süslenme aracı olarak kullanımı edebi eserlere de yansımıştır. Bu nedenle eski çağlardan beri insanlık için büyük önem arz ayna şiirlerde güzelliklerle birlikte anılmıştır (Yıldızlar, 2018). Bunun yanında felsefi söylemler arasında da ayna kavramı kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Alman idealist filozoflarından Fichte'nin felsefesi (Gültekin, 2018), Yahudi Levinas'ın felsefesi (Gültekin, 2020) ve Spinoza'nın felsefesinden başkasının anlaşılması aynalar üzerinden anlatılmaktadır (Gültekin 2021).

Çeşitli edebiyat eserleri aynaları gerçeğin, keşfin, cesaretin ve güçlendirmenin sembolü olarak tasvir eder. Belirli mesajları iletmek için stilistik olarak aynaları kullanan çok sayıda edebiyat eseri vardır. Sylvia Plath'ın "Ayna" şiiri, ayna imgesi ve sembolizm kullanımının güzel bir örneğidir. Bu şiirdeki mistik ve heyecan verici yazı üslubu, salt nesneyi kutsal bir sembol statüsüne yükselterek aynayı manevi bir düzeye taşır. Şiirin kendisi, aynadaki yansımasıyla yaşlandığına tanık olan bir kadının hayat yolculuğunu anlatmaktadır. Aynı şiirde ayna, her zaman olduğu gibi doğruyu söyleyen dört köşeli bir tanrı olarak tasvir edilmiştir.

Diğer taraftan Grimm Kardeşler'in " Pamuk Prenses " öyküsünde kötü kraliçenin aynayı iki amaçla kullandığı görülür. Birincisi, kraliçe bilgi aramak için her gün aynaya danışır. Ülkedeki en güzel kadının kim olduğunu bilmek istiyor. İkincisi, bu hikâyedeki ayna kibir ve kendini beğenmişliğin gerçek bir tasviridir. Kötü kraliçe, görünüşüne ve ülkedeki en güzel kadın olmaya o kadar takıntılı ki, buna her gün onay aramak zorunda kalıyor ve daha güzel bir kız ortaya çıktığında çılgına dönmektedir.

Aynalar aynı zamanda, genellikle sanat ve edebiyatta, birinin kendisinin gerçek olması gerekmeyen bir görüntüsüne nasıl kolayca aşık olabileceğini göstermek için kullanılan bir aldatma amblemi olarak da görülür. Aynalar, çok yüksek ve sağlıksız bir benlik saygısını beslemek için kullanıldığında kibir amblemi olarak görülür. Kendi görüntüsüne aşık olan ve bir çiçeğe dönüşene kadar bir havuzdaki yansımasına bakmaya devam eden güzel bir çocuğun hikayesini anlatan Yunan Narkissos efsanesi bunun güzel bir örneğidir.

Türk Kültürü ve Mitolojisinde Aynanın Yeri

Kadim bir tarihe ve kültüre sahip olan Anadolu ve Orta Asya toprakları, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, ticaret yolu üzerinde olmaları nedeniyle birçok medeniyet ve kültürle etkileşim içinde olmuştur (Sivri ve Angın, 2021). Bu nedenle Türk kültür ve mitolojisinde ayna kullanımının diğer kültürlerle benzer yönleri vardır. Örneğin diğer coğrafi bölgelerin eski uygarlıklarında mezara ayna bırakma geleneği Türk geleneklerinde yer almaktadır. Türklerin aynayla ilgili pek çok inancı, aynanın olayların ve nesnelere gizli, büyüleri içeriğini ilettiği inancını aktarır. Ahıska Türklerinde, Kurban Bayramı'nda bir kişi yanına ayna ve su koyarsa rüyada şansını görebileceğine inanılır. Orta Asyalı şamanlar ruhları çağırmak istediklerinde içi su dolu bir bardağa ya da aynaya bakarlardı. Anadolu'da 20. yüzyılın ortalarına kadar cenaze törenlerinde mezarın üzerine ayna konulurdu (Eiade, 2014).

Göktürkler döneminde ayna kullanımına ilişkin bilgiler sadece arkeolojik kazılardan değil, yazılı kaynaklardan da elde edilmiştir. Bu döneme ilişkin eserlerden biri olan Acura Yazıtları'nda aynalardan söz edildiği görülmektedir. Bu bağlamda derin bir geçmişe sahip olan Türklerde ayna kullanımı oldukça eskidir. Orta Asya'dan gelen kalıntılardan madencilik dönemine kadar uzanan ilk aynaların demir, çelik ve bronzdan yapıldığı anlaşılmaktadır (Çetindağ, 2011). Eski Türkler arasında ayna hakkında en geniş bilgi şaman geleneklerinden derlenmiştir. Şaman geleneğinin önemli unsurlarından biri olan ayna, şamanların ayinlerinde kullanılmıştır. Şamanın büyüleri kabul

edilen bir davulu, geyik veya boğa boynuzları ve çeşitli kuşların tüyleriyle süslenmiş bir külâhı vardır. Şamanın transa girdikten sonra atalarının ruhlarından bazı bilgiler aldığına inanılmaktadır (Küçük vd., 2010). Şamanizm'de aynanın tasarımı oldukça işlevseldir. Ayna, şamanın diğer dünyaları görmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda onun ruhları toplamasına ve yerleştirmesine hizmet etmektedir. Şamanizm'de diğer dünya bu dünyanın ters çevrilmiş hali olarak algılandığı için Şaman, aynaya bakarak diğer dünyayı gözlemler. Ayrıca ayna, ölümlerin ruhlarının ve gölgelerinin toplandığı bir çanta, zarf veya kap olarak da sembolleştirilir (Sivri ve Angın, 2021). Bir şaman aynaya baktığında, genellikle kuş şeklinde, görünmez ruhların/ruhların gölgesini görür. Bu nedenle bazı komünal şamanlar hırkalarının omuzlarına kanat takarlar (Korkmaz, 2010).

Türk kültürü ve mitolojisi açısından incelendiğinde bazı şamanların olağanüstü özellikler gösteren aynaları bulunmaktadır. İnanışa göre bu aynalar diğer âlemin iki yüksek tepesi arasında bulunan bir sandığın içerisinde saklanmaktadır. Ayrıca Eski Türkler arasında aynı gece bakıldığında uğursuzluğun sembolü olarak kabul edilir. Bunun yanında Türk kültüründe ayna, ölümlerin cesedi üzerine baş aşağı yerleştirilir. Günümüzde bu geleneğin Anadolu'da hala devam ettiği bilinmektedir (Karabulut, 2011). Türk kültüründe ve mitolojisinde ayna ile ilgili inanışlar oldukça yaygındır. Azerbaycan Türklerinin geleneğine göre gelin düğün günü baba evinden çıktığında çırağının etrafında gezdirilir ardından damadın evine gelinceye kadar aynanın karşısında yer alan bir çırayı alır ve bu çıra 3 gün boyunca gelinle damadın odasında yanar. Azerbaycan Türklerinde aynanın karşısında ateş yakmak önemli bir gelenektir (Bayat, 2005).

TÜRK İSLAM SANATINDA AYNANIN YERİ

Işığın yansıtılarak varlıkların görüntüsünü veren, sırlı ve cilalı cam olarak da adlandırılan ayna, hem fiziksel ihtiyaçların karşılanması için kullanılmış, hem de Türk İslam sanatında sembolik düzeyde kullanılmıştır. Türk İslam sanatında ayna, vahdet-i vücud fikrini ifade eder çünkü aynadaki görüntüler aynı zamanda özne ve nesne birliğini de temsil eder (Burckhardt, 1994). Ayna sembolünün, tecelli sistemi etrafında Tanrı ve alem ilişkisini açıklamada kullanılması, Müslüman sanatçıların eserlerinde aynayı kullanmalarında da önemli rol oynamıştır (Ekinci, 2019). Bunun en önemli örnekleri mimaride, özellikle kutsal binalarda karşımıza çıkmaktadır.

Camilerdeki kubbe ve duvar motifleri adeta ayna gibi olup mükemmel hazırlanmaktadır. Ayna işçiliği, İran mimarisine bağlı, iç mimaride kullanılan bir süsleme olup, düzenli ve çokgenleri ve motifleri yan yana dizme sanatı, binaların iç mekânlarını süslemektedir. Bu sanat, çok sayıda ayna parçasından gelen ışığın çok sayıda yansımalarıyla parlak bir alan ve mükemmel bir aydınlatma sunan Müslüman sanatçıların bir yeniliğidir (Alibabaei, 2021). Ayna-iş sanatçısı, muğlaklık yaratmak ve sonsuz bir dünya yaratmak için nesnelere aynaların içine aktarmaktadır. Duvarlarda dikey, yatay ve enine çizgilerden oluşan geometrik planlar üreterek hareket eden izleyici için etkiler yaratır (Gardner 2015).

İslam dünyasında ayna sanatı Safevi dönemine kadar uzanır ve ilk olarak Kazvin'de Tahmasb Kralı'nın (930-984) Divan-khane'sinin (idari bina) dekorasyonunda kullanılmıştır (Riyazi, 1996). 14. yüzyılın başında sanatçılar iki şaheser yaratmışlardır. Bunlardan biri Astan-e-qods Razavi'deki Darolsiadeh ve diğeri Kum şehrinde Hazarat-e-masume (as)'ın aynalı terasıdır (Motamen, 1969).

Ayna işçiliğinin bir başka örneği de Rey kentindeki yapılarda vardır. Bu yapılarda altın, çelik, gümüş ve ayna gibi mukaddes parlak malzemeler ışığı yansıtmak için kullanılır ve bunu artırmak için aynalar parçalara ayrılarak çeşitli açılarda yerleştirilir. Yansımalar, yüzün farklı açılarından yansıtılarak insanın bencil yönleri kırılır. Işık ve renk kombinasyonu, özellikle yeşil ışık, mekânın cennetsel atmosferini artırır (Maleki, 2011). İslam sanatında kutsal mekânlardaki ayna işlemeli kutsal yapılar aynı zamanda Allah'ın birliğini hatırlatmakta ve Allah'ın izzetini ve güzelliğini sergilemektedir (Alibabaei, 2021).

Türk İslam sanatında Mimaride ayna kırılmaları çoktur ve hiçbir aynanın içinden kendi yüzü görülmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca iki ayna paralel düzlemlere yerleştirilerek görüntülerin sonsuz tekrarı derin bir duygu sunar. Böylece insan aslında içinde bir ayna görür. Kişinin kırık yansıması da loş ve yarı parlaktır (Maleki, 2011). Bu durum temiz bir kalp yoluyla bilgi edinme mesajına atıf yapar. Öte yandan Müslüman sanatçılar mimari yapılarda insan görüntüsü vermemek için aynayı kırar, içselci bir ayna yaratır ve ona ruh verir (Alibabaei, 2021).

Diğer taraftan İslam sanatında şairlerin tasavvufi konuşmasında ayna üç şeyin simgesi olabilir: İnsanlara ayna, Allah'a ayna ve kendine ayna, ayrıca ayna mertebesinde kişinin kalbi kehanet biçimlerini kabul etmeye hazırdır (Mosharraf, 2004). Aynadaki yansıma kökünde var olanın, benliğin aynasında yeniden görüntülenmesi anlamına gelir, örneğin aynada görüntünün görünmesi gibi, benlik, var olan kökenlere karşı yüzleri gözlemleme aracıdır. Yansımanın mistik yönü, insan yüzü gibi formları formların ışığında somutlaştırır, aslında ışığı keşfetmenin bir ipucu olarak simetrik ve karşılık gelen bir yön sunar. Yansıma, izleyicinin aynadaki şeyin başka bir biçimini gözlemleyebilmesi için ayna ve ışık aracılığıyla mümkün kılınan simetridir aslında (Alibabaei, 2021). Allah

dünyanın her zerresini bir ayna yapmış, Her birine kendi suretini yansıtmak için Gözünüze güzel görünen her şey, Dikkatle bakarsanız Allah'ın suretidir.

İslami döneme ait aynalar içinde özellikle Selçuklu aynaları ön plana çıkmaktadır. Selçuklularda ön yüzler perdahlı, arka yüzler 6 ila 25 cm çapında kabartma motiflerle bezenmiş aynalar müzelerde yer almaktadır. Bu yuvarlak aynalar genel olarak yıldız sembolleri veya efsanevi hayvan motifleri ile süslenmiş halka aynalar ve kulplu aynalar olmak üzere iki gruba ayrılır. Üzerine yazı, tarih ve sahibinin adının kazındığı halka ayna uğur getiren bir tılsım olarak kabul edilmiş ve bu amaç için özel olarak yapılmıştır. Saplı aynaları günlük hayatta kullanılmaktadır. Çelik döküm tek Selçuklu örneği Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki kulplu aynadır (envanter, No. 2/1792). Ayna kısmının çapı 20 cm'dir. Sap dahil uzunluğu 41 cm'dir. Süsleme için, çeliğe açılan küçük deliklere çok ince altın parçaları yerleştirildi ve dövüldü. XIII.19. yüzyılın ilk yarısından itibaren bu ayna motifinin üzerine saray teması bindirilmiştir.

Osmanlılar altın, gümüş, yeşim, demir ve bronzdan yapılmış dekoratif, çoğunlukla ayaklı aynalar kullandılar. 17. yüzyılın sonları. 16. yüzyıla ait altın ve yeşim aynalardan bazıları, Osmanlı sanatının ölçülü sadeliği, zenginliği ve teknik ustalığının örnekleri olarak Topkapı Sarayı Hazinesi'nde sergilenmektedir. XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren, Batı sanatının etkisiyle, saray iç mekanlarında süslü çerçeveli boy aynaları kullanılmaya başlanmıştır. En zengin örneklerden bazıları Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı ve Aınarkavak Kasrı'dır. (TDV İslam Ansiklopedisi, 1991).

SONUÇ

Ayna dünyada saygın bir semboldür. Antik çağlardan beri ayna, insanların yaşamlarında özel bir yer tutması ve yansıtıcı işlevi nedeniyle farklı dönemlerin, dinlerin ve halkların ideolojik ve estetik görevlerini yerine getiren mistik bir araç olarak değer görmüştür. Bir sembol ve gizem olarak ayna Türk İslam sanatında da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu çalışma ise Türk İslam sanatında ayna sembolümüm hangi temalar ile İslam sanatında kullanıldığı sorusunun yanıtını aramaktadır. Araştırmanın sonunda ayna sembolünün ve temalarının Türk İslam sanatında edebiyat ve mimari alanlarda kullanıldığını ve bu sanatlardan etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca Türk İslam sanatı tasavvufi fikirlerden kaynaklanan vahdet-i vücûd gereği dünyanın her bir parçasını, Allah'ın eşsiz ve ebedi güzelliğini gösteren bir ayna olarak görmektedir. Bu önemli konu İran süsleme sanatlarında çokça uygulanmış ve bu güzellik resim, mimari gibi İslam sanatlarına da yansımıştır. Öte yandan Müslüman sanatçılar bir ayna gibi sanat eserinin iç katmanlarını keserek hikâyenin gizli gerçeğine yolculuk yapar, böylece seyirci konunun derinliğine doğru sürülür ve bu yolculuk izleyiciyi davet eder. Bu yolculukta izleyiciye “hayatının iç katmanlarına inin ve ilahi güzelliği öğrenin” mesajı verilir. Bunu yanında İslam mimarisinde ayna sanatçısı geometrik tasarımlarda tek tanrılı yaklaşımı sergilemiş ve kesme aynaları kullanarak mekânın çekiciliğini arttırarak sayısız ışının izleyiciye ulaşmasını sağlamış ve bunu yaparken bütünlüğü de hissetmiştir. Kutsal türbelere ve camilere girerek aynanın saflığından ilham alır ve dolayısıyla Allah'ın saflığına ve samimiyetine davet edilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, T. B. (2012). *Türklerin Atası Gilgameş*. Ankara: Altınpost Yayınları.
- Alibabaei, G. (2021). The Symbolic Language Of Mirror In The Mystical Poems And The Reflection In Islamic Art. *Trames*, 25(2), 191-218.
- Alkayış, A. (2018). Dil Felsefesi Bağlamında Wittgenstein'in Tractatus Logico-Philosophicus İle Felsefi Soruşturmalar Döneminin Karşılaştırılması. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 35-47.
- Alkayış, A. (2020). *Çağdaş Sorunlar Karşısında İnsan ve Eğitim*. Ankara: Astana Yayınları.
- Arseven, C. E. (1958). *Ayna. Sanat Ansiklopedisi*. Maarif Basımevi, İstanbul.
- Atsuhiko, Y., & Noriko, F. (1996). *Nihon No Sinwa Densetsu*. Tokoy: Seidosha.
- Bärbel, W. (1991). *Weiblicher Narzißmus*. Munich: Kösel-Verlag.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*, Çorum: Karam Yayınları.
- Bonnet, S. M. (2005). *Mirrors. Encyclopedia of Religion* içinde. (2nd ed., C. 9). United States of America: Thomson Gale.
- Burckhardt, T. (1994). *Aklın Aynası*,(çev. Volkan Ersoy). İnsan Yayınları, İstanbul.
- Cho, B-H. (2006). *Child development*. Paju: Kooyookbook
- Cooper, J. C. (1978). *An illustrated encyclopaedia of traditional symbols*. New York: Thames & Hudson.

- Çelebi, E., & Gültekin, A., (2020) Ontolojik Sınırların Belirsizliği: Yapay Zeka, Mit ve Her (Aşk) Filmi Üzerinden Bir Değerlendirme, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, Cilt:6 Sayı:1, 40-46.
- Çetindağ, Y. (2011). *Ayna*. Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Eiade, M. (2014). *Şamanizm*. Ankara: İmge.
- Ekinci, Ş. (2019). *İbnül-Arabînin ontolojik düşüncelerinin resim sanatına yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Enoch, J. M. (2006). History of mirrors dating back 8000 years. *Optometry and vision science*, 83(10), 775-781.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın dal: Dinin ve folklorun kökleri*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gardner, H. (2015). *Art Through the Ages. Translated by Mohammad Taghi Faramarzi*. Tehran: Negah and Agah publication publishing, 1370.
- Gültekin, A. (2020). Sartre ve Levinas'ta Başkası/Öteki ve Özgürlük Problemi, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1): 74-89.
- Gültekin, A., (2018). Alman İdealizmde Fichte'nin Ben Felsefesi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, Ss.599-612.
- Gültekin, A., (2021). Spinoza'nın Özgürlük Anlayışının Nörobilimsel Deneyler Işığında Değerlendirilmesi, *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*, Cilt 2, Sayı 11:4, Ss.1461-1476.
- İşler, E. (2004). *Andre Gide'i mitlerle okumak*. Ankara: Anı.
- Karabulut, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*, 2. baskı, e-Kitap, Türkiye.
- Kim, M-R. (2015). *Korean Language an Etymological Dictionary*. Seoul: Chisik kwa Kyoyang.
- Korkmaz, E. (2010). *Simgeler sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Küçük, A. Tümer, G., & Küçük, M. A. (2010). *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kwak, C-H. (2003). *The Buddhist prior*. Seoul: Sigongsa.
- Kwon, S. M. (2014). *Basics of abnormal psychology*. Seoul: Hakjisa.
- Lee, Y. R. (2018). Symbolism of Mirrors as the First Step of Individuation and Self-Awareness. *Journal of Symbols & Sandplay Therapy*, 9(1), 45-61.
- Lucas, J. (2014). Mirror Image: Reflection and Refraction of Light. <https://www.livescience.com/48110-reflection-refraction.html> (Erişim Tarihi: 04.02.2023).
- Maleki, M. (2011). *A new look at Islamic architecture*. Tehran: Royan Pajouh.
- Motamen, A. (1969) *Guide or history of Astan Qods Razavi*. Tehran: Astan Qods.
- Pala, İ. (2016). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pendergrast, M. (2003). *Mirror mirror a history of the human love affair with reflection*. New York: Basic Books.
- Raevskiy, D. S. (1977). *Iskusstvo I mifi skifov*. Kuryer.
- Rasulova, Z. (2012). *uzbek halq sehrli ertaklarida "garoyib buyumlar": Filolog. Fanlari nomz*, Toshkent.
- Remler, P. (2006). *Egyptian Mythology A to Z*. New York: Facts on File Press.
- Riyazi, M. (1996) *Culture and forms of Iranian idioms*. Tehran: Al-Zahra University.
- Sarimsoqov, B. (1984). *Oynada zuhr etgan baht //Uzbek tili va adabiyoti*.
- Schimmel, A (1995). *Ruhum Bir Kadındır, İslam'da Müennes*, (çev.: Ömer Enis Akbulut), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sinemoğlu, N. (1991) "Ayna", *DİA*, C. IV. İstanbul.
- Sivri, M., & Angın, Z. (2021). Dünya ve Türk Kültüründe Tarihi, Mitik ve Ekinsele Açından "Ayna" nın Yeri. *Folklor/Edebiyat*, 27(105), 29-45.

- Sümer, N. (2017). Mitolojik ve Dinsel Bir Sembol Olarak Ayna. *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Şengünel, C. (2021). İslam'daki Ayna Metaforunun Anish Kapoor Heykeli İle Yeniden Üretimi. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 7(91), 5145-5153.
- Şükün, Z.(1984). “*Âyîne*”, *Farsça-Türkçe Lügat*, Gencinei Güftar Ferhengi Ziya, İstanbul: MEB Yayınları.
- TDV İslam Ansiklopedisi. (1991). Diyanet Yayınları. s.259-260.
- Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, 1, 22.
- Yıldırım, A. (2021). *İran Kültüründe Ayna*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldızlar, M. (2018). *16. yüzyıl aşk mesnevîlerinde ayna*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- <https://artmirrorsart.wordpress.com/2019/01/24/more-on-mirrors-things-of-babylon/>, (Erişim Tarihi:12.05.2023)
- <https://artmirrorsart.wordpress.com/2014/11/29/mirrors-discs-things-and-not-just-of-ancient-egypt/>, (Erişim Tarihi:12.05.2023)